

„népművész” fogalmát. A határvonalak, természetesen, nem élesek, nem is pontosak. Érzi ezt Banner Zoltán is, hiszen igyekszik mélyebbre ásni, kutatva a népművészetben a funkcionális eredet és a széperék viszonyát. Könyvének hasznos része ez, bár semmi „új” dolgot nem fedez fel — nem is törekszik „felfedezésre”! —, hanem egyszerűen tudatosítja olvasójában a népi díszítőművészet funkcionális eredetét. (A Csillagfaragóknak talán legértékesebb része — már-már monografikus leírása a mai erdélyi népművészetnek — következik. A „konkrét” leírások-elemzések-ismeretések közben felhagy elméletieskedésével, szinte elfeledkezik hipotéziséről, s belemerül a népművészeti valóság gazdag világának szép szavú és nagy erejű ismertetésébe. Ismeretterjesztés és megszerettetés ez a javából! Magyar és román neveket, magyar és román példákat idéz, hivatkozik a könyvhöz fűzött, valóban gazdag reprodukciós anyagra. Felhívja a figyelmet a népművészetet megrontó kalmárkodásra, a népi értékeket immár nemcsak „elrabló”, hanem alkotásfolyamatában is megzavaró „kereskedésre”. Végül Bandi Dezső példáján át agitál az olyan „művészkedő társadalom” mellett, amelyben értő művész irányítása mellett nem a népi művészet elfajulása, hanem alkotó továbbfejlődése valósulhat meg.) Banner Zoltán ezek után visszatér hipotéziséhez, amelyet némi túlzással ugyan, de így foglalhatunk össze röviden: vagy megvalósul az általa jelzett úton a „művészkedő társadalom”, vagy nem menthető meg a népek egyénisége.

Elolvastva hát a könyv utolsó mondatait is, az az érzésem, hogy egy szenvedélyes röp- és vitairaton vagyok túl, amelyik nem hagy nyugodni, amelyik továbbgondolkozásra serkent. E könyvismertetés arra ugyan nem ad lehetőséget, hogy a recensens részletesebben kifejthesse ellenérzéseit néhány „elvi” megállapítással kapcsolatban. És ez talán nem is lenne tisztességes dolog, hiszen Banner Zoltán sem ás mélyre, nem határoz meg pontosan, csak sejtet, csak körvonalaz bizonyos elvi tételeket. Olykor csak ötletszerűen, a tényleges mondandó — a népi művészet — kapcsán. Így és ezért nem érzem például eléggé meggyőzőnek — vagy ezért érzem vitathatónak — a naiv- és a népi művészet különbözőségének banneri megfogalmazását, vagy a mai ember művészkedő hajlamáról leírt tételeket. E gondolatkörhöz — szerintem — az a jellegzetesen XX. századi embertípus is hozzátartozik, amelyet a „barkácsoló ember” kifejezéssel jelölhetünk, de ezen a nyomon elindulni már újabb könyvet (vagy könyveket!) jelent. És Banner Zoltán célja sem az volt, hogy filozofikusan elmélkedjen. Könyve igazi értéke, az erdélyi népi művészet felfedezése az olvasó ember számára — kétségtelen. A Csillagfaragók teljesítette küldetését. Az pedig külön érdeme a szerzőnek, hogy a szeretet szenvedélye érződik ki minden sorából, és féltő aggodalma századunk „technicizált” emberéért. (*Kritérium*, 1972.)

RÓZSA ANDRÁS

Jócsik Lajos: Az öngyilkos civilizáció

„Az első magyar könyv a világ egyik legnagyobb problémájáról, az emberi környezet védelméről”, hirdeti Jócsik Lajos könyvében a borítószalag, az efféle hirdetések örök szokásához híven semmitmondóan és pontatlanul. Persze szót sem érdemelne a szalag, ha nem segítene — épp felületességével — a könyv „betájolásában”. Nem azért, mert „az emberi környezet védelméről” egyáltalában nem ez „az első magyar könyv”, hisz az alföldi erdők szerelmesétől s újjáteremtőjétől, Kaán Károlytól kezdve írtak már róla néhányan magyarul. Azért inkább, mert Jócsik új műve nem magyar könyvként első. Új utat és friss szintézist képvisel a szakma egész irodalmában. S ez önmagában is nagyon nagy szó, hiszen napjaink könyvpiacát már-már elárasztja a környezetvédelmi irodalom. Jócsik könyve nem ennek a világszerte

divatos irodalomnak honi megjelenése és lecsapódása. Másról szól és másként. Hogy ezt megértjük, először is röviden át kell tekinteni a környezetvédelem mai főbb irányait.

A környezetvédelem, illetve környezetpusztítás fogalma derült égből villámcsapásként érte a közönséget; az Egyesült Államokban a hatvanas évek legelején, minálunk egy évtizeddel később. Azaz dehogyis volt az az ég „derült”, hiszen sokféle szennyel telített levegő takarta el többnyire az emberek elől. A világ elpiszkolása és a környezet földulása nem egyik napról a másikra kezdődött, s a szakemberek is rég figyelmeztettek már a veszélyekre, eredménytelenül. Az esztelen pusztítás folytatódott, s még csak észre sem igen vették mindaddig, mígnem az okozott károk kezdték fölülmúlni a pusztítás árán nyert vagy remélt hasznot. Ekkor kezdtek eszmélkedni, csak ekkor jutott el a kutatók riasztójelzése a köztudatig, felelősségteljes és ügyes közvetítők segítségével. A reakciók skálája az ijedségtől a fölháborodáson át a szemforgató szerezsenmosdatásig terjedt; s a megmozdult közudat négy fő irány, négy fő trend kialakulását katalizálta a hatvanas években.

Az első s máig legeredményesebb a „klasszikus”, „leíró” biológiai tudományok újraéledése volt, a „természetvizsgálók”, s a nem-molekuláris biológiai kutatások tekintélynövekedése. Nem túlzás, hogy valósággal új korszaka kezdődött a környezettannak, az ökológiának, mely ma az ember érdekében egyre általánosabb és pontosabb kvantitatív módszerekkel igyekszik meghatározni a természet nagy s kicsiny rendszereiben az élethez minden szinten óhatatlanul szükséges „egészség” feltételeit és határait. Nálunk is egy kitűnően képzett s nagy múltú „produkciósbiológiai” iskolát talált s emelt a világ szakmai érdeklődésének élvonalába ez az irány.

A másik irány a jog s a törvényhozás eszközeivel próbálta kordába szorítani — föltűnően kevés sikerrel — a technológiai s nagyvárosi szennyezés és pusztítás erőit. A harmadik irány világgazdasági kérdésekkel, elsősorban a túlnépesedés és az éhség problémájával párhuzamosan igyekezett elemezni a környezetfölbomlás sajátosságait, végül a negyedik a közfigyelem — vagy inkább a közijedelem? — ébrentartására specializálódott. Elsősorban ez az utóbbi alkotta azt a többé-kevésbé jószándékú újságírókból, szakemberekből, science fiction írókból és politikusokból verbuválódott gárdát, mely néhol már majdnem intézményesedett keretek között s hittérítőkhöz méltó szókészlettel támadta a levegő s a vizek gonosz szennyezőit. S gyakran nem is nyereség nélkül, legalábbis ami a szerzőket illeti. Ezt a fajta környezetvédelmi tevékenységet s gárdát nevezték el — nem minden él nélkül — „envirocratie”-nak. Ide tartozik a környezetvédelmi irodalom 80—90 százaléka.

Mármost a lényeg mindebből annyi, hogy Jócsik könyve egyáltalában nem envirokrata könyv. Nem mintha nem tartaná nagyon is elítélendőnek s megfélemezhetőnek a környezet pusztítását. De jól tudja, hogy itt nem a „gonosz” és a „jó” erőinek gigászi méretű küzdelméről van szó, s nem is az indulatok vagy akár a törvényhozás világában kell érveket és orvoslásokat keresni. A helyzetet kell megérteni, mely döntési lehetőségek sorozatos megsemmisítésével s beszűkítésével végül szándék s akarat ellenére szinte automatikusan vezet az életkörülmények pusztulásához és elpusztításához. S hozzá nem is csak vállalati, kommunális vagy állami szinten, hanem egyszerű kis maszek környezetszennyezők és tájpusztítók kumulálódó tevékenysége következtében is. Gyakran említi a könyv példaként a múltból a kecskék, a jelenből pedig a gépkocsik pokoli kártevőseit, melyek hatása azonnal jelentkezik s hosszabb távon föltétlenül életellenes körülményeket teremt, mielőst a területegységre jutó kecskék, illetve gépkocsik száma túllép egy pontosan meghatározható határon. A kecskenyájak példátlan méretű talajpusztulást, eróziót, sivatagosodást — valóságos holdfoltokat — okoznak, a gépkocsicsordák idült szénmonoxid-mérgezést, hihetetlen mértékű mezőgazdasági és ipari nyersanyagpocséklást (1969-ben 17,9 millió acre mezőgazdasági terület és 2,7 millió állat szolgált a világ autógyártását), az enélkül is iszonyatos szeméthegyek rohamos növekedését (az USA-ban évente 7 millió gépkocsi kerül szeméthegyre), a városi és közúti közlekedés teljes elembertelenedését és gyakorlati összeomlását okozzák. S ki a hibás? Nyilván nem,

vagy nem csak a kecske- és gépjármű-tulajdonosok, hanem a szemlélet. Az az alapjaiban téves és túrhetetlen szemlélet, mely a kecskében tömegtáplálkozásra, az autóban pedig tömegközlekedésre és tömegszállításra alkalmas eszközt lát. Az a szemlélet, amely szerint saját érdekében bárki gátlás nélkül fogyaszthatja és pusztíthatja a Föld és az élet hosszú évmilliárdok alatt főlhalmozódott kincseit, s pusztításának — vagy ahogyan szebbnek vélt szóval hivni szeretik: „fogyasztásának” — csak pozíciója és a többi fogyasztó versenye szab határt. Sőt, a fogyasztás nemcsak polgári „erénnyé”, gyakran öncéllá is válik. „Általános jelenség, hogy a kapitalista termelés sok esetben utólag teremt keresletet magának avval, hogy ösztönzi az embert a piacra vetett termékek fogyasztására; sőt minél nagyobb fogyasztására. A kapitalizmus érti a módját annak, hogy az emberből Gargantuát csináljon fogyasztó gyanánt, vagyis »nagy és roppant óriást.«” Fogyasztóóriást.

A fogyasztás boldogságából persze nem részesülhet mindenki s minden ország egyformán. „A nemzetben belül a dolgozó osztályok, nemzetközi téren a gyarmati sorsú népek fizetik meg Gargantua adóját (azt is mondhatnánk: Gargantua árát). Rabelais óriása odvas fogában el tud tüntetni egy lovast is.” A Gargantua-társadalom pedig el tud tüntetni odvas fogában egész hegyeket, városokat, folyókat, tengereket, s ma már, ha kicsit megerőlteti magát, a Föld egész természetes és technikai szféráját, az ember egész világát is; önmagával együtt. S ez a már ma is gyilkos civilizáció akkor válik majd öngyilkossá. S ez nem metafora, szó szerint értendő, hiszen ha így folytatja, hamarosan eltemeti a szenny és a szemét. Mert „Gargantua társadalmát az jellemzi, hogy egyre több anyag (áru vagy volt áru) hullik le az asztalról és válik szemétté”. Az Egyesült Államokban — a Gargantua-civilizáció legfejlettebb modelljében — már ma is 2 kg-nál több szilárd szemét jut naponta egy főre, s 2000-re ez a mennyiség megkétszereződik. Ugyanakkor az egy főre jutó szennyvíz mennyisége kb. 600 liter lesz naponta! A nagyvárosok a szó szoros értelmében szeméthegek árnyékában s szennyvízfolyamok mentén fognak fulladozni. S fulladoznak részben már ma is. Jócsik gondosan összegyűjtött s nagy felelősséggel értelmezett statisztikai adatai valósággal tudományos alapként szolgálhatnak egy nemrégiben bemutatott japán filmeknek, a *Dodescaden* egyáltalában nem csupán Japán nagyvárosainak valóságát ábrázoló döbbenetes művészetéhez.

Mert nagyvárosokban és óriásvárosokban grasszál Gargantua világszerte, s erősen városkedvelő lény lévén, a városok növekvő nagyságával és jelentőségével párhuzamosan egyre növekszik pusztítása. „Az ENSZ statisztikája szerint 1633, százezer lélekszámon felüli városa — nagykapuja — van a világnak, s ezek kevés kivétellel ... mind szöktetik el a szerves- és ipari hulladék anyagait...; világhajlé, hogy az életviteli hulladékok bent maradnak a városokban, a híg szennyeket a befogadókkal nyeletik el. A város mindezt oly tökéletesen érvényesíti, mintha ez volna a feladata. Így az emberiség a város hajtóerejével tovább sodródik azon az úton, melynek vége a környezet szétesése és a bioszféra elpusztulása lehet. A menekülés feltétele a város funkciójának tisztázása és meghatározása a visszatérítés törvényszerűségeiben.”

És itt álljunk meg egy szóra, mert Jócsik gondolatmenetének sarkalatos téziséhez érkezünk. Nem kevesebbet állít ez a tézis, mint azt, hogy ha az ember huza-mosabb ideig lakni akar még a Földön, akkor le kell szokjék fogyasztói szemléletéről, s meg kell tanulja az élethez s boldoguláshoz szükséges anyag s energia visszatáplálását a természet nagy köreibé, melyekből élte forrásai fakadnak. A természeti kincsek barbár elherdálójából s fogyasztójából őrizőjükké kell válják. Föl kell hagyjon a pusztítás sok évezredek szokásával, mert számbeli megszaporodása és tán még inkább fogyasztóerejének gargantuai méretűre növekedése hamarosan katasztrófába sodorja, ha meg nem változtatja régi kecskepásztor-mentalitását. Mert pusztított az ember régen is; építés és pusztulás periódusai emelték s buktatták a népeket — Jócsik kitűnő, tömör példák segítségével mutatja meg — a nagy folyami civilizációk s tán az első földművesközösségek óta, de a mai napig soha még senki nem fenyegethette pusztulással az egész Földet. Ma viszont nem kell hozzá még

atombomba se, csak annyi, hogy a mostani trend folytatódjék, s néhány évtizeden belül mindenütt szennyvízcsatornákká válnak a folyók, pöcegödorré a nagy tavak és a tenger parti részei, s még a nagy óceánok is szennyes, élettelen vizekké degradálódnak. A piszkos levegőn át alig süt majd a Nap, a légkör összetételének s hőmérsékletének eltolódása hatalmas légnyomás- és páratartalom-változásokhoz, óriási viharokhoz és tengerszint-emelkedéshez vezet, a szárazföldeken pedig mindenfelé felfakadnak majd az ipari vulkánok és a szeméthegek undok kelései. Mindez szükségképpen következik a pusztulás mai méreteiből s egyirányúságából. A különféle s legkülönbözőbb helyeken történő szennyezések és pusztítások egymásba kapcsolódnak, erősítik egymást, s a pusztulás valóságos körforgását hozzák létre. Csodára hiába várunk, a pusztulás meglódult körforgását kell megállítani, s az élet körforgásait tenni a helyébe. Alkalmazkodni kell a természet nagy körfolyamataihoz, s a természet egyensúlyát nem zavaró mesterséges, technológiai körfolyamatokat kell fölépíteni rájuk. Lehetetlen földadat? Jócsik statisztikai adatok garmadájával s józan érveléssel bizonyítja, hogy ha nehéz is, de megoldható. Ez a könyv másik sarkalatos tézise.

Bebizonyítja először is — ezzel foglalkoznak az első fejezetek —, hogy a tervszerű, tudományos munkán alapuló mezőgazdaság még a mai óriási méreteivel s igényeivel is tökéletesen beilleszkedhet a természet nagy műhelyébe. S a történelemből hozott példákkal illusztrálja, hogyan eredményezett az okatlan gazdálkodás s a kapzsiság a mainál mérhetetlenül kisebb pusztítóerő esetén is katasztrófákat. Hiszen az ésszerű mezőgazdaság mindig is számos tényező finom összehangolását kívánta. Ma pedig még sokkal fontosabb a harmónia és a természetesség követelménye. A talaj termőerejének óvása például elképzelhetetlen megfelelő mennyiségű és minőségű szerves trágya, tehát állattenyésztés és legelőgazdálkodás nélkül, az alföldek öntözéses gazdálkodása pedig legföljebb ha ideig-óráig eredményes a folyók felső szakaszainak gondos talajvédelme, tervszerű erdőgazdálkodás nélkül. Az erdők fundamentális szerepének hangsúlyozása s elemzése egyébként a könyv egyik nagy újsága s érdeme, hiszen a környezeti krízisről szóló irodalom túlnyomó része teljesen elfelejtkezik róluk. Többnyire elfelejtkeznek persze az egész mezőgazdaságról, illetve csak a helytelen kemizáció, elsősorban a vegyszeres rovarirtás és gyomirtás szomorú következményeiről szólnak. Mindezt persze Jócsik is jól látja, de ő látja a mezőgazdaságban azt a komplex és nagy technológiai lehetőséget is, mely többszörösére növelheti a mai termelést anélkül, hogy a természet nagy köreit akár a legkisebb mértékben is megzavarná. A korszerű mezőgazdasági s erdészeti nagyüzem a modern, emberközpontú, termelés valóságos modellje lehetne.

E tekintetben különleges hely illeti meg, hiszen egyéb technológiákról aligha, s legföljebb kivételesen lehet ugyanezt elmondani. De megfelelő módszerekkel, s főltéve persze hogy egy életesebb, emberközpontú szemlélet váltja fel a mait, a modern technika környezetdúló hatása is meggátolható. Jócsik a különféle technológiai szennyezésforrások és a nagyvárosi személtakarítás problémáinak gondos elemzésével nemcsak a veszélyeket tárja föl, hanem túl rajtuk megmutatja azokat a lehetőségeket — és köteleességeket — is, ahogyan az ipar és a hulladék környezetromboló hatásai elháríthatók. Ez azonban nagy erőfeszítést követel, s az ipar, a mezőgazdaság és a hulladékfeldolgozás nagyméretű kooperációját. „Nincs kevesebbről szó, mint arról, hogy az ipari termelésben is meg kell szervezni az anyagok körforgását ahhoz hasonlóan, ahogy a szerves anyag elemei körforgásban vannak a természetben és a mezőgazdasági termelésben. Így állhat két lábra az emberiség. Különben elnyomorodás várja a nem is olyan távoli jövőben. ... Társadalmi méretű és érvényű metodológiára van szükség. Gargantua társadalmi detronizálása vezethet a probléma rendezéséhez.”

A könyv világproblémákról szól, ám ez cseppet sem csökkenti helyi aktualitását. A *Közép-Dunamedence közigazdasága* (Bp. 1944) szerzőjétől, az egykori Sarlóstól,

Gaál Gábor *Korunkjának* munkatársától természetes, hogy számos — s néha meglepően érdekes — keletközép-európai adattal s idézettel világítja meg mondanivalóját. S külön is figyelmeztet kis országok felelősségére: „A népi és nemzeti életrevalóság annyit jelent, hogy ne kövessük azokat, akik zsákutcába tévedtek. A nagyobb népek hibáinak és tévedéseinek követése nem kötelező.” S mert nagyobb népek is sokat tanulhatnak ebből az új szempontú és erősen időszerű szintézisből, nekünk pedig bárhol elismerést szerezne, jó lenne kiadni angol nyelven is. A maga műfajában így is első lenne a világon. (*Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1971.*)

VEKERDI LÁSZLÓ

